

УДК 341.9:330.322

ВИДИ МІЖНАРОДНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ УГОД TYPES OF INTERNATIONAL INVESTMENT AGREEMENTS

Голубенко І.І.,

*аспірант кафедри цивільного права юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

Стаття присвячена дослідженню видів міжнародних інвестиційних угод. Досліджено три основні форми інвестиційних договорів: двосторонні інвестиційні договори, підписані двома державами; регіональні інвестиційні договори, підписані групами держав у межах одного регіону; багатосторонні інвестиційні угоди. Проаналізовано історичні й сучасні тенденції розвитку інвестиційних угод.

Ключові слова: міжнародна інвестиційна угода, двосторонній інвестиційний договір, інвестиції, інвестор, держава.

Статья посвящена исследованию видов международных инвестиционных соглашений. Проведено исследование трех основных форм инвестиционных договоров: двусторонние инвестиционные договоры, подписанные двумя государствами; региональные инвестиционные договоры, подписанные группами государств одного региона; многосторонние инвестиционные соглашения. Проведен анализ исторических и современных тенденций развития инвестиционных соглашений.

Ключевые слова: международное инвестиционное соглашение, двухсторонний инвестиционный договор, инвестиции, инвестор, государство.

The research deals with the issue of types of international investment agreements. The author investigates three main forms of investment agreements, bilateral investment treaties (BITs) signed by the two countries; regional investment agreements signed by groups of countries within the same region; and multilateral investment agreements. Historical and current trends of investment agreements are analyzed.

Key words: international investment agreement, bilateral investment treaty, investment, investor, state.

Актуальність теми. Поява інвестиційних договорів пов'язується з підписанням у 1959 році договору між Німеччиною та Пакистаном [1]. Ця угода становить злиття двох великих геополітичних побоювань у західних державах за умов розширення радянського комунізму. Основною передумовою була наявність двоїстих «загроз» приватному капіталу, враховуючи період часу. Швейцарія услід за Німеччиною підписала угоду з Філіппінами в тому самому році. Інші європейські країни, такі як Бельгія, Франція, Великобританія, Італія та Нідерланди,

продовжили цю тенденцію протягом 1960–1970-х років. Сполучені Штати Америки почали свою програму МІУ тільки в 1981 році, але з тих пір вони підписали 47 двосторонніх інвестиційних договорів (далі – ДІД), а також 20 угод про вільну торгівлю, що містять глави, які працюють як ДІД, зокрема глава 11 Угоди про Північноамериканську зону вільної торгівлі[2].

Актуальність статті полягає в тому, що двосторонній або багатосторонній міжнародний договір про захист інвестицій є ключовим елементом сучас-

ної системи міжнародного інвестиційного арбітражу. Договір відіграє двояку роль: є джерелом правового стандарту поведінки з інвестором (матеріально-правові норми договору, такі як заборона експропріації або справедливий і рівний режим) і включає оферту держави, що приймає інвестицію, дозволити розглядати інвестиційний спір в арбітражі (процесуальна складова договору).

Метою статті є аналіз видів міжнародних інвестиційних угод, дослідження їх змісту й визначення основних положень.

Дослідження видів інвестиційних договорів здійснювали М.М. Богуславский, Д.К. Лабін, І.З. Фархутдінов, Christoph Schreuer та інші дослідники.

Виклад основного матеріалу. Міжнародною інвестиційною угодою (International Investment Agreement) (далі – МІУ) є договір між країнами, де розглядаються питання відносно транскордонних інвестицій, як правило, з метою їх захисту, заохочення та лібералізації. Країни, які уклали МІУ, зобов'язуються дотримуватися певних стандартів стосовно поведінки з іноземними інвестиціями в межах своєї території. МІУ передбачають визначення процедури вирішення спорів у випадку не виконання зобов'язань. На сьогодні вони існують у трьох основних формах:

- двосторонні інвестиційні договори, підписані двома державами;
- регіональні інвестиційні договори, підписані групами держав в межах одного регіону;
- багатосторонні інвестиційні угоди; конвенції й глави інтегрованих торговельних та інвестиційних угод, які можуть бути підписані на двосторонньому або регіональному рівні.

МІУ сьогодні слідує досить стандартній техніці написання. Основна увага приділяється наданню іноземним інвесторам прав і юридичних засобів для захисту інвестицій у приймаючій державі. Права інвесторів зазвичай включають вимоги щодо національного режиму, режиму найбільшого сприяння, щодо справедливості й рівноправності та заборони експропріації без компенсації.

Вимога національного режиму для іноземних інвесторів, порівняно з вітчизняними інвесторами приймаючої держави, зазвичай означає режим не меншого сприяння, ніж отримує вітчизняний інвестор.

Вимога найбільшого сприяння іноземним інвесторам передбачає, що інвестор з країни, покритої договором, отримує більший захист, ніж інші інвестори в приймаючій державі.

Справедливий і рівноправний режим також відомий як «мінімальні міжнародні стандарти захисту», потрібний від приймаючої держави, є вихідним рівнем захисту, який має забезпечити уряд приймаючої країни для іноземних інвесторів.

Заборона експропріації без компенсації. Під заборонаю розуміється зобов'язання кожної з країн не експропріювати іноземні інвестиції чи не вживати інші заходи, що мають аналогічні наслідки, за винятком випадків, коли такі заходи вживаються в суспільних інтересах, у встановленому законодавством

порядку кожної країни й у визначеному принципами міжнародного права порядку, не є дискримінаційним і супроводжуються виплатою швидкої, адекватної та ефективної компенсації. Наявність страхових гарантії від збитків, що спричинені прямими або опосередкованими актами експропріації й зумовлюють скорочення або обмеження прав власності й контролю на застраховані інвестиції (націоналізація, конфіскація тощо).

Крім того, низка інвестиційних і торговельних угод містять положення, що вимагають від держав лібералізувати свої правила для іноземних інвестицій, так щоб іноземні інвестори мали такі самі права інвестувати, як і вітчизняні інвестори.

Нарешті, майже всі останні покоління МІУ включили спеціальні процеси врегулювання спорів для іноземних інвесторів. Це так званий процес «інвестор – держава – арбітраж». Це положення надає право іноземним інвесторам ініціювати проведення міжнародного арбітражного розгляду безпосередньо проти приймаючої держави у випадку порушень угоди. Здатність приватного бізнесу ініціювати міжнародні процеси врегулювання спору з власної волі відрізняє міжнародне інвестиційне право від міжнародного торгового права. До сьогодні коло питань, порушених іноземними інвесторами в межах цього процесу, включило такі питання: оподаткування, екології, зміни в банківській й радіо та телевізійні закони, зміни роялті в секторі природних ресурсів тощо.

Характеристика юридичної природи й особливостей інвестиційних угод.

Багатосторонні інвестиційні угоди. Спроба створити всеосяжний інструмент регулювання, хоч і на необов'язковій основі, була зроблена в 1970-х і початку 1980-х рр. Прикладом є розробка проекту кодексу поведінки Організації Об'єднаних Націй щодо ТНК, де було б ураховано багато проблем базування на території приймаючих країн. З відповідних багатосторонніх угод, які опосередковано пов'язані з питанням заохочення й захисту інвестицій, але містять статті або глави, що регулюють ці питання, є такі: Угода Міжнародного валютного фонду [3], Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) [4] і навіть міжнародні конвенції стосовно інтелектуальної власності в межах Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) або Всесвітньої торгової організації (ВТО). Відповідні міжнародні організації становлять насправді єдину наявну інституційну структуру на світовому рівні, що прямо або побічно пов'язана з регулюванням інвестицій. Інші багатосторонні угоди, хоча й не мають справу з процесом загалом, вирішують важливі аспекти.

Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами 1965 року [5], укладена під егідою Світового банку та ведена ним, забезпечує всеосяжні межі для врегулювання суперечок, пов'язаних з інвестиціями Міжнародним центром щодо врегулювання інвестиційних спорів. Процедури врегулювання суперечок доповнюються іншими установами, що займаються міжнародним комерційним арбітражем.

Сеульська конвенція «Про заснування багатостороннього Агентства по гарантіях інвестицій» 1985 року [6] на багатосторонній універсальній основі розвиває концепцію надання іноземним інвесторам у країнах, що розвиваються, фінансових гарантій від некомерційних ризиків. На момент її укладення майже всі розвинені країни створили відповідні національні агентства, державні структури з надання своїм громадянам гарантій від некомерційних ризиків у зв'язку з інвестиціями в країни. На основі цієї конвенції було створено Багатостороннє агентство з гарантій інвестицій.

Угода про створення Багатосторонньої Агенції Гарантування Інвестицій (Multilateral Investment Guarantee Agency – MAGI) 1986 року, також під егідою Світового банку, слугує для підвищення правової безпеки інвестування та додаткових до наявних національних і регіональних операцій інвестиційних гарантій.

Деякі угоди СОТ, укладені в межах Уругвайського раунду, також тісно пов'язані із зовнішніми інвестиціями. Генеральна угода з торгівлі послугами (General Agreement on Trade in Services – GATS (далі – ГАТС)) [7] та Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – ТРІПС) [8] охоплюють кілька інвестиційних ситуацій і забезпечують важливу модель для регулювання питань зовнішніх інвестицій.

Основним правилом ГАТС є правило про те, що країни зобов'язані застосовувати режим найбільшого сприяння, не допускаючи дискримінації щодо видів послуг і їх постачальників (ст. II ГАТС). Відповідно до принципу національного режиму, країни не повинні також ставити власні послуги та їх постачальників у привілейоване становище порівняно з іноземними (ст. XVII і XVIII ГАТС). Під час розробки положень ТРІПС була врахована практика держав, які, здійснюючи політику залучення іноземних інвестицій, установлюють умови для інвесторів відповідно до національних пріоритетів. В Угоді передбачається, що ст. III ГАТС не допускає прийняття заходів регулювання інвестицій, зазначених в Угоді, оскільки надання іноземним компаніям інших прав, ніж ті, які надані національним компаніям, є порушенням національного режиму. Зокрема, не дозволяється як умова щодо інвестування створення та діяльність підприємств вимагати від іноземних інвесторів використання певних обсягів місцевих ресурсів (сировини, робочої сили), реалізації ними на внутрішньому ринку певної частки виробленої продукції, вимагати передачі іноземними компаніями – інвесторами на некомерційних умовах технології, використовуваної у виробництві, та інші умови, які в кінцевому підсумку обмежують торгівлю (ст. II ТРІПС).

ТРІПС забезпечує мінімальні стандарти щодо захисту прав інтелектуальної власності. У структуру ТРІПС входять головні міжнародні конвенції з прав на інтелектуальну власність, включаючи конвенції Всесвітньої організації з охорони прав на інтелектуальну власність (ВОІВ). ТРІПС узагальнює базові

принципи захисту прав інтелектуальної власності, що містяться в різних конвенціях. Наприклад, у ТРІПС стверджується, що стосовно «доступності, придбання, сфер застосування, підтримки й забезпечення» прав на інтелектуальну власність з іноземними громадянами не повинні звертатися менш доброзичливо, ніж з власними. Крім того, країни мають поширювати режим найбільшого сприяння на іноземних громадян, не допускаючи між ними дискримінації (ст. III і IV ТРІПС).

Багатосторонні угоди, особливо ті, що набувають всесвітнього масштабу, є найбільш близьким еквівалентом для «законодавства», який існує в міжнародному праві. Вони роблять можливим формулювання й застосування «універсальних» правил, які погоджені та застосовуються всіма державами або більшістю з них. Такі угоди часто наділені інституціональним механізмом для їх використання і з положеннями для їх розвитку. З іншого боку, необхідність знайти спільну мову між великою кількістю держав часто робить становище багатосторонніх угод або дуже загальним, або з розповсюдженням можливих особливих випадків. Виникнення труднощів при досягненні згоди з питань стосовно інвестицій з урахуванням того, що підходи й політика держав різняться, пояснює відсутність всеосяжних інструментів регулювання.

Регіональні інвестиційні договори. Регіональні та/або багатосторонні міжнародні угоди є договорами, де беруть участь лише обмежена кількість країн, вони часто не відкриті для участі інших держав. Вони, зазвичай, є обов'язковими для країн-учасниць і застосовуються тільки до них. Такі інструменти регулювання набувають все більшого значення в питаннях інвестицій.

Регіональні угоди про економічну інтеграцію є суттєвими підкатегоріями, що регулюють питання захисту та залучення інвестицій, вони часто пов'язані з вищим, ніж зазвичай, ступенем єдності й співробітництва між їх членами, іноді відмічені наявністю «наднаціональних» інститутів, і тому важко робити загальні висновки на основі їх положень. Як приклад європейське співтовариство на сьогодні в Європейському Союзі. Найбільш показовим є широка лібералізація руху капіталу, ефективне усунення дискримінаційних заходів і прийняття загальних правил серед своїх членів. Ці положення мають далекосяжні наслідки для інвестицій серед країн-членів і важливі наслідки для інвестицій до/з третіх країн.

Інвестиції в країни, що розвиваються, були здійснені в результаті послідовних угод, укладених між Європейським Союзом і країнами Африки, Карибського басейну й Тихоокеанського регіону, хоча відповідні двосторонні та багатосторонні домовленості, передбачені в конвенціях, не поспішають їх реалізувати. Інші регіональні інтеграційні механізми включають «меншу» інтеграцію, але до цих пір впливають на регулювання способів інвестування.

Угода про Північноамериканську зону вільної торгівлі (далі – НАФТА) є ілюстрацією регіональної угоди, яка не обмежується тільки участю розвине-

них країн і справді може бути поширеною на інші країни. Так, Глава 11 Угоди регулює питання інвестицій і врегулювання суперечок між Державою та інвестором іншої Держави [2]. Доречно зазначити, що, хоча НАФТА формально тільки «зона вільної торгівлі», а не спільний ринок або економічний союз, як Європейський Союз, угода охоплює прями іноземні інвестиції. Її положення з цього питання вже істотно вплинули на процес інвестування. Насправді цей факт можна розглядати як характеристику нового напрямку для угод про вільну торгівлю, щоб включати питання інвестування у свої межі.

Особливо важливими на широкому регіональному рівні є низка інших угод, таких як два кодекси Лібералізації Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Cooperation and Development (далі – ОЕСР)), що охоплюють рух капіталу й поточних невидимих операцій. Вони засвідчили помітну здатність до зростання, їх охоплення тепер поширюється на більшість аспектів зовнішніх інвестицій.

Важливе значення для регулювання інвестиційних відносин на регіональному рівні має Договір до Енергетичної хартії [9]. Договірними сторонами є Європейський Союз і його держави-члени, інші розвинені країни-члени ОЕСР і країни Центральної і Східної Європи та Співдружності Незалежних Держав. Цей документ є регіональним міжнародним багатостороннім договором, що регулює інвестиції, а також транспортування й торгівлю продукцією енергетичних галузей. Угода охоплює лише конкретний сектор економіки, хоча й дуже важливий.

Двосторонні інвестиційні договори. У контексті аналізу двосторонніх інвестиційних угод (далі – ДІУ) необхідно звернути увагу на центральні принципи, втілені за їх допомогою, які включають захист інвестицій, заохочення інвестицій і лібералізацію ринку. Однак точні положення, звичайно, варіюються від конкретного договору, але всіх об'єднують дві головні пам'ятки для іноземних інвесторів, а саме: (а) основні права стосовно поводження з іноземними інвестиціями і (б) процедури врегулювання суперечок. Заслуговує на увагу те, що іноземні інвестори, які не мають національності сторони договору, традиційно не мають позовної сили зобов'язань за угодою.

Основні права, передбачені в більшості ДІУ, даються інвесторам іншою стороною, з обіцянками захисту від експропріації, несправедливої і дискримінаційної поведінки з боку приймаючої держави. Додаткові положення включають базовий захист поліцією та заборона вимог до продуктивності, а також обмежень на вільний обіг коштів.

Крім основних прав, двосторонні інвестиційні угоди передбачають порядок урегулювання суперечок. Зазначені угоди надають приватним інвесторам прямий доступ до міжнародного арбітражу з урядом договірної партнерки як альтернативи врегулювання інвестиційного спору в національних судах приймаючої держави. Арбітраж між державою та інвестором дає змогу уникнути багатьох (реальних чи уявних) пасток традиційної норми міжнародного

права, що стосуються вичерпання внутрішніх засобів правового захисту, і додає інвестиційній угоді практичну функціональність. Зазвичай держава дає свою згоду на арбітраж за умовами угоди [10]. Серед арбітражних правил, що обираються, є такі: правила Міжнародного центру щодо врегулювання інвестиційних спорів (МЦВІС), правила Комісії Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) та інші органи, що діють насамперед під час регулярного комерційного арбітражу, такі як Міжнародна торгова палата (ICC), Торгова палата Стокгольма (SCC). Крім правил UNICTRAL, усі додатково пропонують інституціональні межі для полегшення й адміністрування арбітражного розгляду. Арбітражні рішення є остаточними та обов'язковими. За великим рахунком, ці механізми вирішення спорів запевнили інвесторів і внесли великий вклад в ефективність сучасного міжнародного інвестиційного права.

Важливою характеристикою нового покоління ДІУ є значна однаковість загальних принципів. Цю подібність можна окреслити так: широким визначенням інвестицій, сприятливим інвестиційним кліматом, справедливим і рівноправним режимом, наданням національного режиму або режиму найбільшого сприяння, проведення експропріації з компенсацією та універсальним порядком урегулювання суперечок.

Для ДІУ є характерним широке визначення інвестицій з відкритого переліку, так що воно може вмістити нові форми іноземних інвестицій, включаючи в себе матеріальні й нематеріальні активи.

Залучення інвестицій переважно базується на створенні сприятливого інвестиційного клімату для інвестицій шляхом укладення ДІУ. Більшість договорів передбачають справедливий і рівноправний режим, часто кваліфікуються конкретними стандартами, такими, які забороняють довільні або дискримінаційні заходи стосовно інвестицій.

Більшість договорів указують, якщо різні угоди поширюються на інвестиції, найбільш сприятливі положення серед них застосовуються.

Надання національного режиму означає, що іноземні інвестори мають не менший обсяг прав, ніж суб'єкти інвестиційної діяльності приймаючої країни. Від національного режиму іноземного інвестування відрізняється режим найбільшого сприяння, сутністю якого є надання іноземному інвесторові режиму найбільш сприятливого з тих, що надаються в цій країні інвесторам з якої-небудь третьої країни. Цей режим устанавлюється міжнародними угодами, причому, зазвичай, разом з національним режимом.

Практично всі МІУ надають право приймаючій країні експропріювати за умови, що вона повинна бути для громадських цілей, недискримінаційною, відповідно, супроводжуватися належною компенсацією.

Вільний переказ платежів, пов'язаних з інвестиціями, є загальним практично для всіх МІУ. Як приклади можна навести статтю 5 Угоди між Урядом України та Урядом Республіки Македонія «Про сприяння та взаємний захист інвестицій» [11], стат-

тю 6 Угоди між Урядом України та Урядом Латвійської Республіки «Про сприяння та взаємний захист інвестицій»[12], де передбачено зобов'язання договірних сторін гарантувати інвесторам вільний переказ платежів, пов'язаних з інвестиціями.

МІУ передбачають застосування універсальної процедури врегулювання суперечок шляхом консультацій і переговорів дипломатичними каналами. А у випадку не досягнення згоди переговорами врегулювання спорів у міжнародних арбітражних інституціях.

Крім того, деякі угоди включають у себе один або кілька таких положень:

А) вимога про те, що приймаюча країна повинна гарантувати, що інвестори мають доступ до інформації про національні закони;

Б) заборона на застосування вимог до продуктивності, умов експорту та вимог зайнятості як умова для вступу чи використання інвестицій;

В) зобов'язання дозволяти або полегшити в'їзд і перебування іноземних працівників у зв'язку зі створенням та функціонуванням інвестицій.

Як елементи міжнародно-правової бази для регулювання питань залучення й захисту іноземних інвестицій двосторонні інвестиційні угоди є одним із інструментів забезпечення захисту іноземних інвестицій відповідно до міжнародного права. Хоча договори залишаються досить стандартизовані, вони здатні відображати у своїх положеннях різні позиції та підходи багатьох країн, які уклали такі угоди.

ДІД спочатку були регулятором відносин виключно між розвиненими країнами. Тим не менше, протягом багатьох років вони засвідчували чудову можливість для диверсифікації в участі, почали укладатись між країнами, що розвиваються, або з країнами з перехідною економікою або навіть з соціалістичними країнами. Отже, тоді як не вистачає інституціональних структур і акцент робиться на розгляді та розробці багатосторонніх і регіональних документів, ДІД виявляються здатними адаптуватися до особливих обставин. Вони були успішно використані, наприклад, останнім десятиліттям у всьому процесі переходу країн Центральної та Східної Європи до ринкової типу економіки. Збільшення кількості двосторонніх угод між країнами, що розвиваються, вказує, що вони також можуть бути корисні в боротьбі з проблемами, які можуть виникнути зв'язку зі змінами у внутрішньому законодавстві приймаючої країни. У таких відносинах договірне регулювання дає певну гарантію застосування передбаченого угодою режиму для інвестицій, незалежно від змін, які можуть мати місце у країні-учасниці угоди в майбутньому.

Висновки. Міжнародною інвестиційною угодою (International Investment Agreement) є договір між країнами, де розглядаються питання відносно транснаціональних інвестицій, як правило, з метою захисту, заохочення та лібералізації таких інвестицій. Крім внутрішньодержавного регулювання інвестиційних відносин, виділяють двосторонні інвестиційні договори (ДІД), підписані двома державами; регіональні інвестиційні договори, підписані групами держав у межах одного регіону; багатосторонні інвестиційні угоди. До категорії міжнародних договорів, що регулюють міжнародні інвестиційні відносини, належать Вашингтонська конвенція та Сеульська конвенція, Угоди ГАТТ/СОТ, угоди, що лежать в основі створення регіональних економічних союзів держав (Європейський Союз, НАФТА, Південноамериканський спільний ринок (МЕРКОСУР) тощо), Договір до Енергетичної хартії. Великий вплив на формування субстантивних норм міжнародного приватного права надають документи, що розробляються міжнародними економічними організаціями (Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Світовий Банк, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Міжнародний валютний фонд тощо). Вагоме значення для правового режиму іноземних інвестицій на сучасному етапі мають двосторонні угоди про заохочення і взаємний захист інвестицій, що ввійшли в практику в 50-60-х рр. минулого століття. Ключовою метою цих угод є створення спеціального механізму правових норм для забезпечення стабільності відтворення і вільного руху капіталів, припливу іноземних приватних інвестицій в інші країни, надавши їм державні гарантії. Усі двосторонні інвестиційні угоди об'єднують два головні пункти для іноземних інвесторів, а саме: (а) основні права стосовно поведінки з іноземними інвестиціями і (б) процедури врегулювання суперечок. Іноземні інвестори, які не мають національності сторони договору, традиційно не мають позовної сили зобов'язань за угодою.

Двосторонній або багатосторонній міжнародний договір про захист інвестицій – ключовий елемент сучасної системи міжнародного інвестиційного арбітражу. Договір відіграє подвійну роль: є джерелом правового стандарту поведінки з інвестором (матеріально-правові норми договору, такі як заборона експропріації або справедливий і рівний режим) і включає оферту держави, що приймає інвестицію, дозволити розглядати інвестиційний спір в арбітражі (процесуальна складова договору).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Treaty between the Federal Republic of Germany and Pakistan for the promotion and protection of investments. Signed at Bonn, on 25 november 1959 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iisd.org/pdf/2006/investment_pakistan_germany.pdf.
2. North American Free Trade Agreement (NAFTA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sice.oas.org/trade/nafta/chap-111.asp>.
3. Статті Угоди Міжнародного валютного фонду від 22.07.1944 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_921?nreg=995_921&find=1&text=&x=0&y=0.
4. Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ 1947) від 30.10.1947 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_264/page3?text=%E8%ED%E2%E5%F1%F2%E8%F6%E8%E8.
5. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18.05.1965 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_060.

6. Сеульська конвенція про заснування багатостороннього агентства з гарантій інвестицій від 11.10.1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_268.
7. Генеральна угода про торгівлю послугами СОТ від 15.04.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_017.
8. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності СОТ від 15.04.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_018/page2?nreg=981_018&find=2&text=&x=10&y=9.
9. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до неї. Протокол до Енергетичної Хартії з питань [...] від 17.12.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_056.
10. Christoph Schreuer, Investment Disputes Max Planck Encyclopedia of Public International Law [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mpepil.com/> accessed 10.10.2009, paras.22–25.]
11. Угода між Урядом України та Урядом Республіки Македонія про сприяння та взаємний захист інвестицій від 02.03.1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/807_003.
12. Угода між Урядом України та Урядом Латвійської Республіки про сприяння та взаємний захист інвестицій від 24.07.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/428_005.